

RAMONA NOVICOV

Váradí szobrok, emlékművek, emlékjelek (1.)

Három férfi és egy nő a Körös-parti sétányon

A lapunk hasábjain e sorokkal induló sorozatban szó lesz magukról az emlékművekről, szobrokról, a várossal való kapcsolatukról és az általuk közvetített üzenetről. Nagy jelentőséggel bírnak, hisz felgyorsult, globalizált világunkban mégis szakítunk időt arra, hogy egy koszorúval, egy szál virággal vagy akár csak egy gondolattal, kimondva vagy kimondatlanul, olykor tisztelegjünk előttük.

Mi élteti a tudatunkban ezeket a műalkotásokat egy olyan fogyasztói társadalomban, amely a funkcionalitást és merkantilizmust helyezi előtérbe? Hiszen ezek az emlékjelek nem „fogyaszthatók”, nem nyújtanak védelmet eső és szárazság ellen. Saját történetük van, mely még eltűnésük után is letűnt korokról és sorsokról beszél. A városokban miért jelennek meg új szobrok? Az emberek vagy tisztelik, vagy kétségbe vonják őket, de bármilyen szemmel nézzük is őket, valamilyen reakciót váltanak ki belőlünk. Vajon miért tartjuk őket identitásunk részének?

Az egyik lehetséges válasz az lehetne, hogy mindenekelőtt időtálló, az igazságot ismerő tanúként közvetítik is ezt urbi et orbi. Ezek nem önmagukban álló darabok, szoros összefüggésben vannak az őket körülvevő térrel. Az emlékmű szó, románul monument, a latin monere szóból ered, melynek jelentése emlékezni. Ezek a műalkotások nemcsak építészeti vagy térrendezési szempontból jelentősek, hanem olyan plasztikus formák is, melyek az idők kezdete óta folyamatosan befolyásolják és irányítják az emberi emlékezetet. Ahhoz, hogy egy alakzat emlékművé nemesedjék, olyan töltettel kell bírnia, amely nemcsak a teret alakítja, hanem arra is képes, hogy az egyén, egy generáció vagy egy nemzet tudatát ráébressze arra, hogy ki is ő, hova tartozik és mi a küldetése.

DR. NOVICOV, RAMONA művészettörténész, műkritikus, egyetemi tanár, szakterülete a szecesszió, a modern és az avantgárd építészet. Négy kötete jelent meg a romániai modern és avantgárd művészetek témájában, számos művészeti szaklap munkatársa. Számos kül- és belföldi kortárs művészeti kiállítás kurátora.

Stanley Kubrick *Űrodüsszeia 2001* című filmjében van egy furcsa, kolosszális tárgy, egy monolit, ahogy a filmben nevezik. Azt mondanám, hogy ez maga az emlékmű megtestesítője, egy esszenciális elem, mely az univerzum emlékezetét hivatott felébreszteni. Ezen logika mentén a valódi emlékmű létezésénél fogva egy megdönthetetlen monolit, egységes mint forma, üzenet és szimbólum. Ezért hatalma van arra, hogy egy fix pontot jelentsen tér és idő áramlásában, felrészve, alakítva és szimbólumértékű magasságba emelve mindkettőt, de arra is, hogy felébressze és újraaktiválja a személyes

dolgokhoz kötődő törékeny és múló emberi emlékezetet, a kollektív emlékezet rangjára emelve azt. Ekkor és csakis ekkor válik igazi szimbólummá, vagyis csillagkapuvá.

De az esetek túlnyomó többségében az emlékművek nem csillagkapuk, hanem ideológiai vektorok. Nagy többségük kristálytisza tömörítésben ábrázol történelmi, kulturális, vallási vagy politikai történéseket. Mások elegánsak, finomak, visszafogottak az etikai üzenetek esztétikai eszközökkel való kifejezésében. Ismét mások mindenkire szólunk, mivel üzenetük általánosan emberi, tehát jelképes. Ideális esetben az emlékművek olyan közösségekhez szólunk, melyek ugyanazokat az értékeket helyezik előtérbe.

Most induló sorozatunkban ragaszkodunk ahhoz, hogy ezeket az emlékműveket a környezetükhöz való viszonyukban vizsgáljuk, hiszen azt minősítik, alakítják, legjobb esetben létrehozzák. A cél az, hogy lehetőséget kínáljunk felfedezni azt a városrészletet, amely ezeknek az emlékjelkeknek a jelenléte által válik egyedivé és emlékezetessé.

Kiindulópontnak egy olyan helyet választottunk, ahol négy, más-más korszakból származó és különböző stílusú szobor áll. Az Ezredévi emléktérről van szó, amely egyben egy festői sétány. A központi, egyben legimpozánsabb műalkotás a forradalmárnak, országgyűlési jegyzőnek, Szacs vay Imrének, az 1848-as szabadságharc mártírjának állít emléket. Szacs vay bronzból készült szobra a Markovits–Matheser-ház előtt heves kontrapoztban uralja a gyalogoshíd által megnyitott perspektívát, ezáltal a tér középpontjává válva. A piramisok monumentális elvén alapuló kompozíció, neoklasszicista stílusban, romantikus elemekkel díszítve, a 19. századi hősök emlékének szentelt műalkotásokra jellemző stílusban készült. A fiatal lány, a mártír töviskoszorújával kezében, és a talapzaton domboruló fenséges oroszlán a szabadságért hozott áldozat tisztaságát, az akarat és a cselekvés erejét szimbolizálja. Az emlékmű lábazatán elegáns írással áll a kivégzés oka: *Csak egy tollvonás volt bűne*. Igen ám, de ez a tollvonás a Függetlenségi nyilatkozaton szerepelt. A szobor a dokumentum aláírásának pillanatában jeleníti meg a nemes forradalmárt, aki haláláig kiállt hite mellett. Margó Ede szobrász bronzból és márványból készült reprezentatív műalkotását 1907. már-

cius 15-én, a forradalom évfordulóján leplezték le. Mint minden politikai üzenetet hordozó emlékművet, a Szacs vay-szobrot nemkívánatosnak nyilvánították és 1937-ben eltávolították, de 1942-ben visszaállították eredeti helyére. Egy újabb évfordulón, 2016. március 15-én befejeződött a restaurálása, s az visszaadta a szobor eredeti fényét. Azóta az emlékmű elegánsan uralja az Ezredévi emlékteret, ragyogó összhangban a néhány lépés távolságra lévő miniédenkerttel, melyet a város legszebb virágágyásaiból alakítottak ki.

A virágokkal övezett sétány, melyet a közismert nagyváradai biológusról, Marossy Annáról neveztek el a közelmúltban, két másik szoborhoz, egy portréhoz és egy mellszoborhoz

vezet. A 2008-ban készült bronzportré Czárán Gyulát, a magyar tudóst, barlangkutatót, turisztikai szakembert és szakíró, a hegyek világát szenvedélyesen szerető embert, az Erdélyi-szigethegység természeti szépségeinek feltáróját ábrázolja. Akárcsak Czárán Gyula, Marossy Anna is imádta és ismerte a természetet, tehát kettőjük közt tökéletes párbeszéd folyik az örökkévalóságban. A bronzportré finomsága belső térben való elhelyezést igényelne. Magának az emlékműnek nincsenek monumentális tulajdonságai, viszont az értékes gránitból készült, modern, hasáb alakú talapzat ellensúlyozza a természetes térben való elhelyezést. A monumentális tulajdonságok jelenlétén vagy hiányán túl, a szobor egy gondosan megmunkált plasztikus pont a térben, mely egy olyan komplex és excentrikus személyiséget hoz előtérbe, akinek ökológiai látásmódja ma is korszerű. A gyalogoshíd felől sétálva, a park területe Iosif Vulcan szobra által ugyanabban a kulturális jellegben végződik. Az ellenkező irányból, a ma nevét viselő utcáról és emlékműzeum felől nézve, Iosif Vulcan szobra épp a hivatkozás hiánya miatt válik szembetűnővé. Ha megnézzük a születési dátumokat, láthatjuk, hogy Vulcan (1841–1907) és Czárán (1847–1906) ugyanabban a korszakban éltek. Mindkettő nemesi származású volt, virágzó szellemi környezetből jöttek, koruk társadalmi elitjének tagjai voltak. Czárán rajongott a természetért, Vulcan pedig az irodalomért. Publicista, drámaíró, lelkes kultúraszervező volt, kivételes szellemi intuícióval és nagylelkűséggel megáldva, de a román köztudatban Mihai Eminescu „irodalmi mentora”-ként maradt meg.

A román nemzeti költő 1866-ban a Vulcan által alapított és főszerkesztett *Familia* folyóiratban debütált *De-aș avea* című versével, a Vulcan által adott Eminescu néven. Iosif Vulcan szobra Fekete József műve, 1960-ban állították. Nem véletlenül választották számára ezt a helyet, az író emlékháza és a *Familia* kulturális folyóirat akkori szerkesztőségének otthont adó épület közvetlen közelében. Az illusztris irodalmárt idézve, Fekete kitart a plasztikus, tömör kifejezésmód mellett. A mellszobor fehér márvány, ívelt kontúrral. A márvány fehérsége és az egyenletesen tört sík felület spektrálissá teszi az összhatást, hanyagolva az arc fizikai hasonlóságát, inkább az absztrakt felé orientálódva. Noha a város-

központ felől nézve a belátható perspektíva végpontja, a szobor nem hivalkodó, inkább időtlen eleganciával áthatott, fenséges és ragyogó pont, amelynek a mögötte lévő gyönyörű park derűs kontúrt kölcsönöz.

Ugyanezen időtlen nemesség jegyében készült Lorántffy Zsuzsanna szobra, mely az Ezredévi emléktér keleti részén zárja a parkbeli négy szobor sorát. Gergely István kolozsvári szobrász 1996-ban monumentális méretben öntötte bronzba a 17. században élt fejedelemasszonynak, I. Rákóczi György feleségének alakját, aki éles elméjű és tisztaszívű ember volt az akkori zavaros időkben, amikor Erdély birodalmak közötti csatározások metszéspontjába került. Alakja tiszta és nemesen egyszerű, rendkívül finom vonalakkal lett megformázva. Gergely, Vetró Artúr tanítványaként, nagyon jól ismerte a monumentális szobor titkait, a szobrászatnak mégis azt az ágát választotta, amely a legapróbb, legfinomabb részletek kidolgozásáig megy el, a plakettművészetet. Ezért nagy bátorság kellett részéről ahhoz, hogy elvállalja egy szabadtéri szobor elkészítését. És mégis, itt Nagyváradon, a fejedelemasszony szobra tökéletes értelmezőre talált, aki képes volt arra, hogy teljességében ragadja meg nemes jellemét, szellemét és intellektusát. E jellemének köszönhetően Lorántffy Zsuzsannát kortársunknak érezhetjük ma is. Nagyon közel kell lépniünk, hogy észrevegyünk minden aprólékos részletet, hiszen ezek a külső jegyek egymásba olvadva alkotják jelenségének auráját. A felemelt bal kar az egyetlen elem, mely kitűnik: az a mozdulat, amely a keresztény középkorban, pontosabban a bizánci spirituális közegben jól ismert volt: az elkötelezettség, a meghajlás, az ex voto jele. A felfelé tartott tenyér öblébe elfér az egekért és emberekért hozott összes áldozat. Semmit sem kér – ugyan mit is kérhetne az égi kegyelmen kívül, hogy ezt a kegyelmet hite, szelleme, kultúrája és műveltsége segítségével megoszthassa másokkal is? Azon erények segítségével, amelyekben egész életében hitt, és amelyeket sikeresen alkalmazott. Sajnos, a még jobb a jó ellensége logika mentén, a szobor környezete közepszerűségével tűnik ki. A kezdetben gyeptakaróval borított dombocska, amely a nemes bronzalakhoz való természetes és egyszerű közeledésre bátorított, egy ideje serényen kapálva van és banális virágok tarkítják. Tájba illő csak a sétány

kockakő burkolata maradt, amely utat enged az esővíznek, a mohának és a fűnek, hogy beférkőzhessenek a kövek barázdái közé, ezáltal friss kapcsolatot alakítva ki a természetes környezettel.

Azt mondhatjuk, hogy az Ezredévi emléktérnek sajátos lelke van, a tér szoros kapcsolatban áll és együtt lélegzik az árnyékban elszórt szobrok mindegyikével, emlékmű és természet kölcsönösen erősítik egymás kisugárzását.

KEMENES HENRIETTE fordítása